

Зеленський Михайло. Використання проблемних ситуацій на уроках англійської мови / Михайло Зеленський // Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірн. наук. праць / за ред. доц. В.В. Павленко. – Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2018. – С. 76-86.

Зеленський Михайло,

студент 33 групи ННІ іноземної філології.

Науковий керівник: канд. пед. наук, доцент В.В. Павленко

Використання проблемних ситуацій на уроках англійської мови

Нині можна спостерігати значні зміни у сфері освіти. Однією з найважливіших змін є те, що індивідуальність та особистість учня стала найбільшою цінністю. Сьогодні головним завданням освітньої програми є створення всіх необхідних умов для розвитку та становлення індивіда як особистості. Це, в свою чергу, зумовлює виникнення необхідності пошуку нових ефективних технологій та методів навчання з метою формування комунікативної компетенції учнів, отож цим і зумовлена проблематика статті [15].

Метою статті є характеристика методів навчання, що використовуються на уроці англійської мови.

Усі дослідники проблемного навчання пов'язують його роль зі стимуляцією пізнавальної діяльності учнів, тому що внутрішні процеси пізнавальної діяльності поєднуються з несподіваністю, здивуванням, здогадом, розумовим напруженням, очікуванням, пошуком аргументів та доказів [3].

Проаналізувавши попередні дослідження, дійдемо до висновку, що проблемне навчання не можна назвати принципово новим явищем. Воно походить від уведення так званого дослідницького методу, ключові правила та категорійний апарат якого розробив американський філософ і педагог Джон Дьюї (John Dewey, 1859–1952) [13].

Серед радянських представників розробкою цього питання займалися такі вчені, як О. М. Матюшкін, Т. В. Кудрявцев, Ю. К. Бабанський, М. І. Махмутов та І. Я. Лернер. У наш час передовими науковцями, які здійснюють дослідження в цій галузі, є Г. К. Селевко, Е. Л. Мельникова [3].

Перші згадки про метод проблемного навчання як окрему одиницю навчальної діяльності з'явилися ще в 60-тих роках ХХ століття (термін уперше обґрунтував у своїх працях І. Я. Лернер). Проблемне навчання в наукових працях І. Я. Лернера, М. І. Махмутова, М. М. Скаткіна розглядається як засіб та технологія розвиваючої освітньої підготовки, спрямований на активне засвоєння учнями знань, формування пізнавального інтересу до навчальної діяльності, залучення до пошуку нових шляхів вирішення поставлених задач, учнівської творчості та формування вагомих у соціумі рис особистості. Станом на сьогодні цей термін може бути дефініційований як поєднання розвиваючого підходу, індивідуальної (особистісної) орієнтованості та іноваційності навчання. Тому, на погляд попередніх дослідників, проблемне навчання як творчий процес слугує інструментом вирішення нестандартних навчальних завдань нестандартними методами. Якщо традиційна постановка завдань та їх формулювання перед учнями для закріплення знань і відпрацювання навичок передбачена «класичним навчанням», то проблемні ситуації – це завжди пошук нового способу вирішення.

Узагальнивши розробки інших дослідників, можна дійти висновку, що **проблемні ситуації** – це усвідомлене суб'єктом навчання (учнем) утруднення в навчальній діяльності, механізми вирішення якого вимагають від учня пошуку нових способів дій. Для подолання труднощів необхідні дві умови:

1. Усвідомлення певного утруднення.
2. Потреба або бажання вирішити це утруднення.

Проблемні ситуації є джерелом мислення, але це не імплементує того, що будь-яка проблемна ситуація неодмінно спонукає мислення [16, с. 1]. Мислительний процес виникає лише тоді, коли суб'єкт (учень) володіє

певними знаннями в цій галузі. Тобто, його знання активізуються в актуальній зоні розвитку, і відбувається рух думки в зону найближчого розвитку, оскільки знань, які опанував учень, недостатньо для вирішення проблеми на цьому рівні. Проблемний характер мають лише ті завдання, у яких міститься практична чи теоретична трудність, яка потребує дослідницької активності. При подоланні індивідом труднощі завдання втрачає свій проблематичний характер. Трудність – співвідношення між об'єктивною мірою складності навчального завдання та когнітивними можливостями учнів. Поняття «складність» характеризує властивості завдання (їх змістовий склад), а «трудність», крім складності навчального матеріалу, охоплює й пізнавальні (суб'єктивні) можливості учня [11].

Тому саме проблемна ситуація допомагає викликати пізнавальну потребу, і це одночасно створить умови для засвоєння нового матеріалу.

Викликати обумовлену потребу в спілкуванні іноземною мовою можна за допомогою ситуацій, які мають пряме поєднання з буденним життям та найчастіше обговорюваними речами – зі ставленнями до інших людей, з дружбою, традиціями, природою, мистецтвом.

Такі проблемні ситуації повинні сприяти формуванню різних думок учнів і не давати змоги дійти до однозначного рішення. Обговорення таких ситуацій дозволяє порівняти різні думки, викликає в учня потребу захистити свою думку, отож діти можуть навчатися аргументувати свої погляди [2].

Сучасні умови розвитку шкіл продиктовані часом, і тому актуальним завданням освіти, особливо початкової, є підвищення якості та ефективності навчання шляхом всесторонньої активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, розвитку їх мислення, творчих здібностей та прагнення до самостійного здобуття і пошуку знань.

Одразу після подолання труднощів проблематичний характер втрачається, оскільки завдання вже виконане і учень отримав необхідний новий обсяг знань. Тому, саме проблемна ситуація допомагає викликати в учнів пізнавальну потребу, створивши умови для засвоєння нового матеріалу.

Під час відбору сучасних методів навчання необхідно врахувати такі *критерії*:

- обрані методи навчання повинні сприяти створенню атмосфери, у якій учень відчуватиме себе вільно й комфортно, а його бажання спілкування іноземною мовою буде розвиватися;
- обрані методи повинні заохочувати учня в цілому, апелюючи до його емоцій, почуттів, тощо; стимулювати його мовні, когнітивні і творчі здібності;
- обрані методи повинні активізувати учня, роблячи його основною персоною в процесі навчання, який взаємодіє з другими учасниками цього процесу;
- обрані методи повинні моделювати такі ситуації, у яких роль учителя зменшується і він не є ключовою фігурою, тобто учень повинен сам зрозуміти, що опанування іноземною мовою пов'язано, насамперед, із його особистістю й інтересами, а не з прийомами і засобами навчання, які використовують викладачі;
- обрані методи повинні передбачати різні типи роботи в аудиторії (класі): індивідуальну, групову, колективну, стимулюючи активність студентів, їх самостійність, творчість [4].

Загалом, процес навчання та передачі інформації від учителя до учня з застосуванням проблемних методів можна відобразити у такій моделі:

1. Презентація вчителем і сприйняття учнем об'єкта пізнання.
2. Присвоєння учнем пізнаваного об'єкта через створення вчителем проблемних ситуацій на основі системи проблемних завдань.
3. Творчість учня і вчителя у створенні нових об'єктів пізнання.

Істотно, що більшість учених розглядає проблемну ситуацію на першому рівні проблемності (критерієм виступає ступінь активності учня у вирішенні проблеми [6]). На першому рівні проблемності, учень успішно справляється з поставленою вчителем проблемою. На жаль, науковці залишають без уваги другий рівень проблемності, на якому викладач разом із

учнем створює проблемну ситуацію і учень самостійно вирішує поставлену проблему, і третій рівень, де учень самостійно створює проблемну ситуацію та сам або разом з групою бере участь у її подальшому вирішенні [6, 7].

Після ґрунтовного дослідження сучасного стану проблемного підходу було виявлено 7 різних за характером причин недостатньо широкої розповсюдженості цього підходу в українських середніх загальноосвітніх школах [12].

Перша причина соціо-економічного та політичного характеру. Добре розроблене в теорії проблемне навчання майже не знайшло практичного застосування у 90-их роках ХХ століття, оскільки відносно закрите (ізольоване) суспільство не потребувало цього.

Друга причина методологічного характеру. Елементи проблемного навчання були впроваджені на рівні одного навчального предмета в систему інформаційного методу «безпосередньо», часто без урахування несумісності деяких принципів обох методів навчання.

Третя причина мала дидактичний характер. Так, курс історії в школі цілком ґрунтувався на проблемному методі, й саме тому вступав у суперечність з іншими предметами та обов'язковими навчальними дисциплінами, побудованими за принципами інформаційного навчання, оскільки не було вирішено питання про місце й роль або навчальну цінність проблемних ситуацій у загальній системі навчання.

Четверта причина психологічного характеру. Складність створення проблемної ситуації в навчанні іноземної мови полягає в тому, що невідоме в ній має співвідноситися з пізнавально-комунікативними потребами і можливостями учня, здатного її привласнити, а також учителя, готового її прийняти, тобто повинно бути чітке розмежування ситуацій у межах якоїсь певної теми, що було досить важко впровадити.

П'ята причина психолого-дидактичного характеру. Більшість досліджень концентрують увагу своїх авторів на проблемній ситуації та уміннях учнів вирішувати цю ситуацію, однак водночас уміння вчителя

працювати з проблемними ситуаціями є основоположними, оскільки саме викладач на першому етапі «включає» учня в проблемну ситуацію.

Шоста причина соціолінгвістичного характеру. Оскільки в навчанні іноземних мов часто застосовують особистісно-діяльнісний підхід, то й виникає складність створення проблемної ситуації, яка пов'язана зі специфікою іноземної мови, що розглядає мову одночасно і як мету, й як засіб навчання. Під час навчання іноземної мови учень повинен опанувати не лише мовні знання і мовленнєві вміння, а й прийняти нову систему мислення та соціокультурного світовідчуття.

Сьома причина методичного характеру. У більшості робіт рівні проблемності пов'язані зі ступенем активності учня у вирішенні проблеми, причому, лише на першому етапі, коли вчитель ставить проблему, а учень її вирішує. Однак не менш важливим є другий етап, коли вчитель разом із учнем ставить проблему, й учень її вирішує, а також третій етап, на якому учень самостійно ставить проблему та вирішує її. Діяльність учителя зараз не зводиться до передачі знань у готовому вигляді, а полягає в організації активного пізнання студентів, у керуванні їхньою пізнавальною діяльністю [6, 9].

Система методів проблемно-розвиваючого навчання ґрунтується на принципах:

- *цілеспрямованості* (відображає передбачувані, заплановані результати свідомо організованої діяльності);
- *бінарності* (складається з діяльності викладача й студентів);
- *проблемності* (визначають рівень складності матеріалу та труднощі під час його засвоєння) [1].

Систему проблемно-розвиваючого навчання складає ціла низка різних методів:

1. *Показовий* (показове викладання);
2. *Методи діалогічної взаємодії учня та вчителя* (діалогічне викладання, «прес-конференція», дискусія),

3. *Евристичний* (евристична бесіда; цей метод спрямований на стимулювання творчої активності);
4. *Дослідницький* (дослідницькі завдання);
5. *Програмований* (програмовані завдання);
6. *Кейс-метод*;
7. *Монологічна і діалогічна бесіда*;
8. *Метод проектів* (який може поєднувати в собі усі інші);
9. *Інтерактивні методи* («мозковий штурм», робота в парах, групах та ін.);
10. *Метод інверсії*. (Орієнтований на пошук ідей розв'язання проблемно-творчих завдань).

Проблемні ситуації можуть бути різного виду:

- проблемно-інформаційні, засновані на різному ступені інформованості співрозмовника, коли один співрозмовник щось знає, а інший хоче знати;
- проблемно-спонукальні, коли один спонукає до діяльності іншого;
- проблемно-оцінюючі, коли співрозмовника спонукають до висловлення свого ставлення, своєї позиції [2].

За видом інформаційно-пізнавальної суперечності виокремлюють такі типи проблемних ситуацій:

- усвідомлення учнями недостатності попередніх знань для пояснення нового факту;
- зіткнення учнів з необхідністю використання раніше засвоєних знань у нових практичних умовах;
- суперечність між теоретично-можливим шляхом вирішення завдання та практичною нездійсненністю обраного способу;
- суперечність між практично досягнутим результатом виконання навчального завдання та відсутністю в учнів знань для його теоретичного обґрунтування.

Залежно від властивостей невідомих, які потрібно розкрити в проблемній ситуації, вони бувають:

- основними (невідоме є основним відношенням або закономірністю у темі, що вивчається);
- допоміжними (невідоме є вузким відношенням чи закономірністю) [10].

За способом подачі інформації проблемні ситуації бувають:

- текстовими (виникають під час осмислення учнями інформації, що міститься у тексті або графічному матеріалі (у схемах, кресленнях);
- безтекстовими (створюються усно, через матеріалізовану ситуацію – демонстрацію за допомогою пристрою чи природного явища).

За часом вирішення:

- короткочасними (використовують для оперативної активізації діяльності студентів);
- тривалими (розв'язується не на одному занятті, а через два-три).

У будь-якому типі з усіх зазначених учні використовують власний індивідуальний досвід та свою фантазію з опорою на іноземне мовлення. Останнє слугує засобом реалізації мовлення.

Ситуації можуть бути тематичними та нетематичними.

До основних способів та прийомів упровадження проблемної ситуації належать:

- а) повідомлення вчителем учням інформації, яка містить суперечність;
- б) сприйняття та осмислення різних тлумачень одного й того ж явища;
- в) невідповідність між системою знань, навичок і вмінь учнів та новим фактом, явищем;
- г) використання сукупності способів та прийомів, у ході яких виникає проблемна ситуація [8].

Різноманітність типів проблемних ситуацій свідчить про їх важливу роль у навчальному процесі та зумовлює різні способи їх створення. Існують такі способи створення проблемних ситуацій:

1. Зіткнення учнів із життєвими явищами, фактами, які потребують теоретичного обґрунтування. Зіткнення із зовнішніми невідповідностями між явищами спонукає їх до пояснення та активного засвоєння нових знань;
2. Використання навчальних та життєвих ситуацій. У таких випадках учні самостійно роблять висновки, які стимулюють у них інтерес до теоретичного обґрунтування виконаних практичних завдань;
3. Постановка дослідницьких завдань учням. Цей спосіб використовують, наприклад, під час виконання таких завдань, де може проявитися природне бажання учня до більшого пізнання – наприклад, під час відвідування виставок, кінотеатрів та ін..;
4. Спонукування учнів до порівняння, зіставлення, протиставлення фактів, явищ, правил, дій, унаслідок яких виникають проблемні ситуації;
5. Ознайомлення учнів із фактами, які, на перший погляд, не мають пояснення, що в історії науки зумовило формулювання наукових проблем [5].

Найголовніше значення таких ситуацій полягає в тому, що вони стимулюють мовленнєву діяльність суб'єкта. Водночас вони допомагають зробити процес навчання керованим, оскільки сама ситуація безпосередньо націлює думки учнів у потрібному напрямку пошуку змісту висловлювання.

Створення таких ситуацій переслідує кілька цілей:

- 1) стимулювання розумової діяльності учнів;
- 2) розвиток мовних навичок, зокрема діалогічного й монологічного мовлення;
- 3) повторення й закріплення певного лексичного та граматичного матеріалу;
- 4) проблемна ситуація може також бути способом перевірки розуміння прочитаного. Створенню проблемних ситуацій передують кропітка робота,

націлена на закріплення мовленнєвих зразків. Використання проблемних методів і ситуацій буде успішним, якщо:

- 1) ситуації підібрані на весь курс навчання;
- 2) дібрані ситуації подаються в системі та послідовно, що сприяє формуванню вміння логічно висловлюватися й забезпечити перехід від однієї моделі до другої [3].

Учитель зобов'язаний при створенні проблемних ситуацій враховувати типові помилки учнів, щоб знання учнів були більш усвідомленими, міцними й допомогли учням подолати неправильні уявлення, навчили робити самостійні висновки, узагальнення та ін.

До **основних завдань проблемного навчання** належать:

- розвиток мислення, здібностей учнів, їх творчих умінь та навичок;
- виховання активної творчої особистості, яка вміє бачити, ставити і згодом знаходити нестандартні шляхи вирішення нестандартних проблем;
- засвоєння учнями знань, умінь, які вони самостійно здобули в ході активної пізнавальної діяльності.

За допомогою проблемного навчання на уроках англійської мови можна:

- виявити індивідуальні схильності та здібності кожного з учнів у колективі;
- навчити учнів (дітей) спостерігати та досліджувати, оскільки в жодному підручнику учень не знайде надрукованих відповідей на ті питання, які виникають у нього самого під час застосування проблемного методу навчання;
- навчити слухати, чути та сприймати один одного, поважати думку співрозмовника або просто мовця (особливо гарним інструментом може слугувати метод дискурсу або «мозкового штурму»);

- змінити роль учителя (учитель – вже більше не контролер та модератор, як раніше, а вже наставник, радник, джерело інформації, який розділяє загальну відповідальність за результат).

Проблемна ситуація має 4 функції:

- а) стимулююча;
- б) навчальна;
- в) організуюча;
- г) контролююча.

Під час навчальної діяльності вчитель, добираючи матеріал, змушений виходити з об'єктивних можливостей навчального матеріалу: його узагальненості, конкретності, системності, складності, умовності, тобто визначає якість навчально-пізнавальної інформації та намагається визначити її подальший вплив на формування сторін особистості учня.

Перша умова для організації проблемного навчання – це система структур, що розвиваються. Інакше кажучи, навчальна інформація отримує статус задачі, яку учень повинен буде розв'язати під керівництвом викладача.

Друга умова проблемного навчання передбачає варіативність вибору способів її рішення.

Третя умова проблемного навчання – суб'єктивна позиція учня, усвідомлення та прийняття ним мети пізнання й самооцінка наявних засобів для рішення та одержання результатів.

Отже, суть проблемного навчання – це формування та подальший розвиток творчих здібностей учнів шляхом активізації їхнього мислення на базі проблемних ситуацій, які створює педагог під час процесу оволодіння учнями новими знаннями, вміннями та навичками.

Зі зміною мети навчання саме проблемне навчання може сприяти формуванню людини ХХІ століття. У зв'язку з цим постає питання про розвиток концепції проблемного підходу в навчанні іноземних мов у загальній системі освіти. Проблемний підхід повинен стати точкою прикладання сили на площині особистісно-діяльнісного підходу, сполучною

ланкою в процесі інтеграції різних підходів у навчанні іноземної мови, оскільки принцип проблемності експліцитно чи імпліцитно закладений у всіх розвиваючих підходах. У статті розкрито сутність поняття «проблемне навчання», ефективність застосування обраної педагогічної технології, описано методичні прийоми створення проблемних ситуацій, методичних засобів реалізації проблемно-пошукового підходу, що сприяють вирішенню завдань та цілей сучасного уроку іноземної (англійської) мови.

Список використаних джерел

1. Бучек Л. С. Активізація розумової та пізнавальної діяльності шляхом впровадження в навчальний процес інноваційних технологій. Нові педагогічні технології в навчальному процесі. – [Електронний ресурс] / Л. С. Бучек, – Режим доступу : http://lyuba0402.blogspot.com/p/blog-page_32.html
2. Жолобова Н. О. «Методика та технологія: види та умови створення проблемних ситуацій на уроці іноземної мови» на освітньому порталі <http://osvita.ua>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/37785/
3. Кулецька Т. Ю. Використання проблемних ситуацій на уроках англійської мови в початкових класах / Т. Ю. Кулецька // Український електронний психолого-педагогічний ресурс «Вісник педагогіки і психології» (Електронний збірник наукових праць). – 2016. – Випуск №18. – Режим доступу : http://www.psyh.kiev.ua/Кулецька_Т.Ю._Використання_проблемних_ситуацій_на_уроках_англійської_мови_в_початкових_класах
4. Куца С. Стаття «Сучасні методи викладання іноземних мов». – [Електронний ресурс] / С. Куца, – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/757>
5. Освітній процес та його види. Стаття на освітньому порталі <http://osvita.ua>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14476/>

6. Павленко В.В. Проблемне навчання: становлення, сутність, перспективи / В.В. Павленко // Цілі та результати освітніх реформ: українсько-польський діалог: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2013 р., м. Київ / М-во освіти і науки України, Нац. акад. пед. наук України, Вища пед. школа Спілки польських вчителів (м. Варшава, Республіка Польща), Київ. ун-т ім. Б.Грінченка; за заг. ред. Огнев'юка В.О. [редкол.: В.О. Огнев'юк, Л.Л. Хоружа, С.О. Сисоєва, Т. Левовицький, Е. Хофман]. – К.: Київ. ун-т Б. Грінченка, 2013. – 204 с. – С.126–134.

7. Павленко В.В. Проблемні ситуації: поняття і типи / В.В. Павленко // Нові технології навчання: збірник наукових праць // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ, 2014. – Вип. 83. – 292 с. – С. 196–202.

8. Проблемне навчання – один із ефективних методів пошукової пізнавальної діяльності молодших студентів. Стаття на порталі <https://vuzlit.ru>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : https://vuzlit.ru/707753/problemne_navchannya_efektivnih_metodiv_poshukovoyi_piznavalnoyi_diyalnosti_molodshih_studentiv

9. Проблемність у викладанні іноземної мови. Публікація на порталі <http://ua-referat.com>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу: http://ua-referat.com/Проблемність_у_методиці_викладання_іноземної_мови

10. Проблемно-розвиваюче навчання. Стаття на порталі <http://oldrussian.ru>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://oldrussian.ru/лексуа-6-тема-problemno-rozvivayuche-navchannya-tema-predmet-zavdannya-pedagogki.html>

11. Публікація «Методика та технологія: проблемні ситуації та способи їх створення на заняттях іноземної мови» на освітньому порталі <http://osvita.ua>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/34429/

12. Розвиток професійно-методичної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови: проблемні завдання: навчальний посібник / Автори: Калініна Л.В., Самойлюкевич І.В., Мисечко О.Є., Березенська Л.І., Сіваєва Н.П./ За заг. ред. І.В. Самойлюкевич. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2010. – 221 с.

13. Стаття «Виникнення і становлення технології проблемного навчання» на веб-порталі «нова педагогіка» <http://www.novapedahohika.com>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://www.novapedahohika.com/noloms-870-1.html>

14. Стаття «Комунікативний метод у навчанні англійської мови». – Учительський журнал on-line. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://test.teacherjournal.in.ua/index.php/shkilni-predmeti/anglijskij/1205-komunikativnij-metod-u-navchanni-anglijskoji-movi>

15. Стаття «Сучасні технології навчання та їх використання на уроці іноземної мови» на порталі <http://vseosvita.ua>. – [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/sucasni-tehnologii-navcanna-ta-ih-vikoristanna-na-uroci-inozemnoi-movi-3775.html>

16. Шендерук О.Б. Проблемні ситуації і способи їх створення на заняттях іноземної мови. – / О. Б. Шендерук, В. А. Пермінова – Чернігів, 2011. – С. 1–7.